

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL METODLAR SAMARADORLIGI

Axmadjanova Nozima Asqarjon Qizi

Namangan davlat pedagogika instituti akademik litseyi

Ona tili va adabiyot

ANNOTATSIYA

Mazkur ishda ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanishning ta'lim jarayonidagi samaradorligi yoritilgan. Tadqiqotda interfaol metodlarning o'quvchilarning nutqiy faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi hamda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Ona tili va adabiyot darslarida qo'llaniladigan muhokama, guruhli ish, rolli o'yinlar, muammoli ta'lim va klaster kabi interfaol usullar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirishi, bilimlarni chuqur va ongli o'zlashtirishiga xizmat qilishi amaliy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, interfaol metodlar orqali o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida samarali hamkorlik muhitini yaratish, dars jarayonini jonlantirish va ta'lim sifati hamda samaradorligini oshirish masalalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: *ona tili va adabiyot, interfaol metodlar, ta'lim samaradorligi, o'quvchi faolligi, ijodiy fikrlash, nutqiy kompetensiya, hamkorlikda o'qitish, muammoli ta'lim.*

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim tizimini rivojlantirish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini zamon talablariga mos holda shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ona tili va adabiyot fanlari o'quvchilarda milliy tafakkur, nutq madaniyati, mustaqil fikrlash va badiiy-estetik didni rivojlantirishda muhim o'rin egallaydi. Shu bois mazkur fanlarni o'qitishda an'anaviy usullar bilan bir qatorda zamonaviy va samarali pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarurati tobora ortib bormoqda.

Ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish ta'lim jarayonini jonlantirish, o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish va bilimlarni chuqur o'zlashtirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlar o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'yib, uni mustaqil fikrlashga, o'z nuqtayi nazarini asoslab berishga hamda tengdoshlari bilan samarali muloqot qilishga undaydi.

Bunday yondashuv o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy nutqiy ko'nikmalarini ham rivojlantirish imkonini yaratadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish orqali ona tili va adabiyot darslarining mazmunini boyitish, darslarni qiziqarli va samarali tashkil etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Guruhli ishlash, munozara, rolli o'yinlar,

muammoli vaziyatlar yaratish, klaster va aqliy hujum kabi usullar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirib, ularni faol o'rganishga jalb etadi. Natijada o'quvchilarda fan bo'yicha barqaror bilim, mustahkam ko'nikma va malakalar shakllanadi.

ASOSIY QISM

Ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish bugungi ta'lim tizimining asosiy talablaridan biri bo'lib, bu yo'nalish O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi va davlat ta'lim siyosati bilan mustahkamlangan. Interfaol metodlar o'quvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi, uning mustaqil fikrlashi, nutqiy faolligi va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Ayniqsa, ona tili va adabiyot fanlarida bunday metodlar grammatik bilimlarni amaliy nutq bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 2023-yil 23-sentabrda yangi tahrirda qabul qilingan bo'lib, ushbu hujjatda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol va innovatsion metodlardan foydalanish ta'lim jarayonining majburiy sharti sifatida belgilangan. Qonunda o'quvchining shaxsiy rivoji, tanqidiy va ijodiy fikrlashini qo'llab-quvvatlash ustuvor vazifa sifatida ko'rsatilgan. Bu esa ona tili va adabiyot darslarida munozara, muammoli savollar, jamoaviy tahlil va ijodiy yozma ishlar kabi interfaol usullarni keng qo'llashga huquqiy asos yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi farmoni bilan tasdiqlangan "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da fanlarni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish asosiy yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Ushbu konsepsiyada ona tili va adabiyot fanlari orqali o'quvchilarda nutq madaniyati, muloqot ko'nikmalari va mustaqil fikrlashni rivojlantirish zarurligi qayd etilgan. Interfaol metodlar aynan shu maqsadlarni amalga oshirishda eng samarali vosita hisoblanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 6-apreldagi qarori bilan tasdiqlangan umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlarida ona tili va adabiyot fanlari bo'yicha o'quv natijalari kommunikativ kompetensiyalar asosida belgilangan. Mazkur standartlarda o'quvchi grammatik qoidalarni bilish bilan cheklanib qolmasdan, ularni og'zaki va yozma nutqda to'g'ri qo'llay olishi lozimligi ta'kidlangan. Bu talab interfaol metodlar orqali darsni tashkil etishni taqozo etadi.

Amaliy jihatdan qaralganda, interfaol metodlar ona tili grammatikasini o'rganishda yuqori samaradorlikka ega. Masalan, ega mavzusini o'rganishda guruhli tahlil metodi qo'llanilganda, o'quvchilar matndan egani mustaqil topadi, uning ifodalanish shakllarini muhokama qiladi va xulosaga keladi. Kesim mavzusida esa rol o'yinlar va jumlani o'zgartirish mashqlari orqali fe'l zamonlari va shaxs-son kategoriyalari chuqur o'zlashtiriladi. To'ldiruvchi va aniqlovchi bo'laklar esa

muammoli topshiriqlar va taqqoslash asosidagi interfaol mashqlar orqali o'rganilganda, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi va nutqiy aniqligi rivojlanadi.

Mazkur mavzu o'zbek pedagog va olimlarining ilmiy asarlarida ham keng yoritilgan. Abdulla Avloniy o'zining pedagogik qarashlarida ona tilini o'qitishda faollik va muloqot muhimligini ta'kidlagan. Uning asarlarida til bilimlari hayotiy misollar orqali o'rgatilishi zarurligi qayd etilgan. Shuningdek, Shukur Qurinov, Nodira Saidahmedova va boshqa zamonaviy o'zbek metodistlari ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish bo'yicha ilmiy maqolalar va o'quv qo'llanmalarida ushbu metodlarning samaradorligini amaliy misollar asosida tahlil qilganlar.

Ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish grammatik tushunchalarni chuqur va ongli o'zlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, gap bo'laklarini o'rgatishda interfaol yondashuv o'quvchini faqat tinglovchi emas, balki faol tahlilchi va ishtirokchiga aylantiradi. Bunday metodlar orqali ega, kesim, to'ldiruvchi va aniqlovchi kabi grammatik birliklar quruq qoida sifatida emas, balki nutq jarayonida anglanadigan tirik birliklar sifatida shakllanadi.

Interfaol metodlarning samaradorligi shundaki, o'quvchi grammatik hodisani tayyor ta'rif orqali emas, balki misol, tahlil va xulosa orqali o'zlashtiradi. Masalan, ega mavzusini o'rganishda "fikrni kim bajaryapti" degan savol asosida muhokama tashkil etiladi. O'quvchilarga turli gaplar beriladi va ular guruhda muhokama qilib, harakat egasini aniqlaydi.

Misol sifatida quyidagi gap tahlil qilinadi: "Bilimli o'quvchi darsda faol qatnashadi." Bu gapda o'quvchilar muhokama orqali bilimli o'quvchi so'z birikmasi harakatni bajarayotgan shaxs ekanini aniqlaydi va ega ekanini asoslaydi. Shu jarayonda ega faqat bitta so'z bilan emas, balki so'z birikmasi orqali ham ifodalanishi mumkinligi anglab yetiladi. Interfaol savol-javob orqali ega bosh kelishikda kelishi va kesim bilan shaxs-son jihatdan moslashishi qoidasi mustahkamlanadi.

Kesim mavzusi interfaol metodlar orqali yanada samarali o'zlashtiriladi. Ayniqsa, "gapni tugallovchi bo'lak qaysi" degan muammoli savol asosida bahs yuritiladi. Masalan, quyidagi gap ustida ishlanadi: "O'qituvchi mavzuni tushuntirdi." O'quvchilar tushuntirdi so'zi gapning asosiy mazmunini tugallayotganini, ish-harakatni bildirayotganini aniqlaydi. Shundan so'ng kesimning fe'l bilan ifodalanishi, zamon va shaxs ma'nosini berishi interfaol muhokama asosida tushuntiriladi. Keyingi bosqichda kesimning ot bilan ifodalanishi ham tahlil qilinadi. Masalan: "Kitob bilim manbai." Bu gapda bilim manbai kesim bo'lib kelgani, u ot orqali ifodalangani va ega bilan tenglik munosabatini bildirishi o'quvchilar tomonidan mustaqil izohlanadi.

To'ldiruvchi mavzusini o'rgatishda interfaol metod sifatida "savol berib topish" va "gapni kengaytirish" usullari samarali natija beradi. Masalan, o'qituvchi gap beradi: "O'quvchi kitob o'qidi." O'quvchilar o'qidi fe'lga savol berib, nima so'zi harakat

kimga yoki nimaga qaratilganini bildirayotganini aniqlaydi. Shu orqali kitob so'zi to'ldiruvchi ekanini asoslaydi. Keyin to'ldiruvchining tushum va jo'nalish kelishiklarida kelishi misollar orqali muhokama qilinadi. Masalan: "O'quvchi ustozini hurmat qiladi." "O'quvchi bilimga intiladi." Bu gaplar tahlilida to'ldiruvchining turli kelishiklarda ifodalanishi va kesim bilan bog'lanish usuli interfaol tarzda tushuntiriladi.

Aniqlovchi mavzusi esa interfaol metodlar uchun eng qulay bo'limlardan biridir. Chunki aniqlovchi predmetning belgisini bildirgani uchun tasviriy va taqqoslash usullari juda samarali hisoblanadi. Masalan, quyidagi gap tahlil qilinadi: "Yangi qurilgan maktab zamonaviy ko'rinishga ega."

O'quvchilar yangi qurilgan so'z birikmasi maktab so'zining belgisini bildirib kelayotganini aniqlaydi. Shu asosda aniqlovchining qaysi so'zga bog'lanayotgani va qanday savollarga javob berishi muhokama qilinadi.

Keyingi misolda sifatlovchi va qaratqich aniqlovchi solishtiriladi: "Bilimli o'quvchi muvaffaqiyatga erishadi." "O'qituvchining maslahati foydali bo'ldi." Bu tahlilda o'quvchilar aniqlovchining turli grammatik shakllarda kelishini va aniqlanmish bilan munosabatini mustaqil izohlaydi.

Interfaol metodlar orqali gap bo'laklarini o'rgatish o'quvchining grammatik tafakkurini rivojlantiradi. O'quvchi har bir bo'lakni alohida yodlamaydi, balki gap ichida tahlil qiladi, solishtiradi va xulosa chiqaradi. Natijada ega, kesim, to'ldiruvchi va aniqlovchi o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlar ongli ravishda shakllanadi. Bunday yondashuv ona tili va adabiyot darslarida nafaqat grammatik savodxonlikni, balki to'g'ri va ravon nutqni ham rivojlantiradi.

XULOSA

Ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, ona tili grammatikasini o'rgatishda bunday yondashuv o'quvchining faolligini kuchaytirib, bilimni ongli va mustahkam o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Interfaol metodlar yordamida grammatik qoidalar tayyor holda berilmaydi, balki o'quvchining mustaqil fikrlashi, tahlil qilishi va xulosa chiqarishi orqali shakllanadi.

Ega, kesim, to'ldiruvchi va aniqlovchi kabi gap bo'laklarini interfaol metodlar asosida o'rganish o'quvchilarning grammatik tafakkurini rivojlantiradi. O'quvchi gapni yaxlit holda tahlil qiladi, bo'laklar o'rtasidagi bog'lanishni anglaydi va ularni nutqda to'g'ri qo'llash ko'nikmasiga ega bo'ladi. Bu esa grammatik savodxonlik bilan birga og'zaki va yozma nutqning ravonligi va aniqligini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Quronov Sh. **Ona tili ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar**. Toshkent: O'qituvchi, 2021-yil.
2. Saidahmedova N. **Ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlar**. Toshkent: Fan va texnologiya, 2022-yil.
3. Yo'ldoshev J., Usmonov S. **Pedagogik texnologiyalar va interfaol ta'lim metodlari**. Toshkent: Innovatsiya–Ziyo, 2020-yil.
4. Karimova D. **Ona tili grammatikasini o'qitish metodikasi**. Toshkent: Akademyashr, 2023-yil.